

כ"ע"ה

מבעד למסורה

החסידיזמוס
של אהרן מרקוס

בתרגומו של
משה שנפלד

דברי ביקורת על מהות הספר ומחברו

יו"ל ע"י
יהודה בן זכאי

ירושלים תשל"ג

ה ק ד מ ה

חיבור החסידזמוס של אהרן מרקוס, שנכתב ונדפס בשפה גרמנית, לא הי' בבתי החסידים מפני טעם פשוט ומובן שלא שלטו בשפה זו, וגם לא קראו בחיבורים כאלה; אמנם מקצת מחוקרי החסידות השתמשו בו, וביותר הרב יקותיאל ארי' קמלהר ע"ה, ומבסס הערכתו ושיטתו ב"דור דעה" על מחקריו ומסקנותיו של מרקוס – אבל כבר הכה על קדקדו בענין זה הרב ר' אלכסנדר זושא פרידמאן הי"ד, כידוע; בהערכתו עליו בדרכנו שי"ל בורשה.

אכן גקיי דעת ויודעי דבר הריחו שארס של משכילות גורקה בו. – וידעתי שהגאון ר' מאיר דן פאלאצקי זצ"ל אבד"ק אוסטראווא המחבר ספרי כלי חמדה ותמדת ישראל – שחוץ מגאונותו בתורה הי' ידען בתולדות דברי ימי ישראל, וביחוד בתולדות החסידות וגושאי דגלה – הוא הי' סקרן לדעת תוכן החסידזמוס למרקוס, ובהיותו במארינבאד ניצל ההודמנות וביקש מתורני ווינאי שהי' מלומד ובקי בשפה הגרמנית שיקרא לפניו פרקים מחסידזמוס ויתרגמו לפניו בשפה אידית, – כשמעו תוכנו נדעזע! ואמר שאסור לקראו ואינו מבין מדוע יש דורשין אותו לשבח כי מפי כתביו רואה ש... גורקה בו.

בשנת תשי"ד תרגמו ר' משה שנפלד לעברית, ואם כי החסיד ממנו קטעים הרבה שידע שלא יתקבלו בעדת החרדים, וכפי שכתב בעצמו בהקדמתו שרכך כמה ביטויים חריפים וכו'... עכ"ז נשאר שם הרבה דיעות שיש בהם כדי להחמיץ.

ואם אמנם כי ר' פנחס דוד וועבערמאן נ"י בספרו "דרך צדיקים" (ירושלם תשכ"ז) הדפיס שם מאמר כבוד חכמים, שבו מוקיע את אהרן מרקוס וספרו. אכן יען שהספר הנ"ל נתחבר ע"י איש ממאה שערים... – ויתכן שלא יהיו לדבריו הערכה בכל החוגים. – לכן מצאתי לנכון להדפיס מאמרים מהרה"ג ר' רפאל קציגלנבוין ע"ה שנדפס בשעתו ב"שערים" (יום ועש"ק כ"ח מנ"א – ה' אלול תשי"ד). אשר כידוע לא הי' קיצוני – והוא מברר ע"פ תורה שנמצא בספר דיעות נפסדות.

ה ק ד מ ה

ויען שנמצאים אנשים שחושבים שעל כל פנים ה' המחבר מלומד, ואפשר יש לחיבורו ערך היסטורי ומדעי, וגדמה להם שיתעשרו ברוחם אם יקראו ספרו – לכן הוספתי מאמר ממר גרשון שלום („בחינות" 1 קיץ תשי"ד ירושלים), ביקורת על ספר זה. להבליט שגם מצד ההשכלה והמדע אין לדברי מרקוס שום ערך מדעי.

באופן שההוגה בחסידיזמוס אפילו בתרגומו העברית אובד שני עולמות ביחד ר"ל. מענין מה שכתב הרה"ג ר' יצחק שטערנהעלל שליט"א אבד"ק זאלצבורג; וכעת רב בבאלטימור, בספרו שו"ת כוכבי יצחק ח"ב (ברוקלין תשל"ב), בהקדמה עמוד ח' ובהודמנות זו לא אמנע מלהביע מחאה חזקה נגד הוצאת „נצח" בא"י, אשר מטרתם להוציא לאור ספרים שיכניסו בתוך לבות בני דברי טהרה, ובזמן האחרון הוציאו לאור ספר המכונה בלשון סגי'נהור „ההסידות", ומחברו הוא חוקר וחסיד וצינוי יחד, שדיבר בעזות וחציפות נגד זכר והאיך עבור בצע כסף והרווחת ממון אינם מבחינים ומדפיסים ספרים **שעלולים לגרום חורבן היהדות**, כשרואים האיך מלעיבים במלאכי אלקים וקדושי עליון מדורות הקודמים זי"ע.

ואקוה שקונטרס זה יאיר במבואות האפילות והחשיכות, ויגלה מה שנמצא **מבעד המסוה**... וידעו ויכירו הסכנה שנמצא בו; ולא ילכדו ח"ו בדעותיו המורעלים ר"ל.

ואם יעזור להציל אפילו אחד מישראל שיהי עי"ז סוד מרע, בזכות זה נזכה לועשה טוב האמיתי והנצחי, והי' זה שכרי.

עבד לעובדי ד'

יהודא בן זכאי

מ א מ ר

על „הצדיקים” ועל „החסידות”

מאת הרב רפאל קצנלנבוגן

הועתק מ„שערים” יום ו' עש"ק כ"ה מנחם אב תשי"ד

רגיל הוא עם ישראל לסבול — לא רק במובן החומרי, רדיפות, שחיטות ורציחות אכזריות, בכל התקופות והזמנים השונים. למוד הוא עם ישראל לסבול — לא רק במובן הרוחני, גזירות איומות ושונות על לימוד התורה ושמירת מצותיה — אלא גם במובן המדעי, בכתיבת ולימוד ההיסטוריה שלו. רבים מהסופרים, שהתעסקו וטפלו בכתיבת דברי ימי ישראל, סלפו וזייפו באופן כה אכזרי את ההיסטוריה של העם היהודי, עד ששללו ממנו את צורתו ודמותו המקורית. ולצערנו הגדול, נמנים בין המסלפים והמזייפים, גם סופרים ומלומדים שממעי יהודה יצאו ואשר חלבו ויינו שתו. גם הם השתתפו במעל הזה. ולא רק את ההיסטוריה של עם ישראל שינו ושהתו, אלא גם בתורתו פגעו ידים בלתי-נקיות אלו. בסכין חדה ומלוטשת קרעו קרעים, קרעים מתורתנו הקדושה ע"י בקורת המקרא.

כל ספר על דברי ימי ישראל, שנכתב ונתפרסם בתקופות האחרונות, יש לבדוקו בשבע חקירות ובדיקות, אם הוא אינו נגוע בסילופים וזיופים, כל פירוש וביאור על תנ"ך, אם מהברו אינו מוהזק ומקובל למאמין בתורה מן השמים, החובה מוטלת על כל יהודי החרד לדבר ה', לעבור מתחילה על כל הספר בעינים פקוחות ולראות אם הוא גקי וטהור.

ונמצאו גם סופרים שלא נרתעו ולא נמנעו מלטפל אף בעינים, שלגמרי הם רחוקים מהשגתם ומהבנתם. כמו; „הזוהר הקדוש”, כתבי האר"י ותלמידיו, קבלה מעשית וחסידות, וכו'. ומסוה של ידידות הם שמים על פניהם, בסיסמא: להראות — גם לאלה שאף פעם לא התעסקו בדברים הללו, ואשר אין להם שום מושג עליהם — את האור והטוב הגנוז והצפון בהם. ביחוד מורגשת זאת בספרות שמסביב ל„חסידות”. בזמנים האחרונים התחילו לטפל ולהתעסק בספרות זו סופרים חילוניים, סופרים שבאורה חייהם הפרטי והצבורי, רחוקים

הם למאד מחיי התורה הכתובה והמסורה. התלבשו באדרת ובמעיל של „הסידות“, וכתבו ספרים ומאמרים גדולים על חיי החסידות, על גדולי החסידים על שיטת החסידות ועל השפעתה הגדולה בחיי העם היהודי. סופרים שביד אחת הם מתקיפים ומשמיצים את הקניינים הרוחניים והנצחיים של עם ישראל, ובידם השניה הם חורטים בעטם ובקולמוסם שירות ותשבחות, תילולים וקילוסים על ה„הסידות“ ונושאים.

השואה והאסון הגדול שבא על עם ישראל בזמננו זה, שחלק הארי של החסידות ונושאים נספה וכלה ר"ל, גרם שה„הסידות“ ונושאים נחיתה לנושא מיוחד לכתיבת היסטוריה ורבים הם הרוצים לדעת אותה. אם לא ללמדה באופן רחב ומקיף, לפחות, לקרוא עליה, לקבל איזו מושג אודותה. ומפני זה נתחזה ספרות ה„הסידות“ ל„סחורה“ דקפצו עליה זבינא טובא.

אולם כאמור; גם ספרות זו זקוקה לבדיקות וחקירות על ידי מי נכתבו הספרים והמאמרים כי הרבה ארס ורעל נכללו בתוך הגלילים של הספרות ה„חסידית“. בדיקה חמורה ומדוקדקת צריכה ספרות זו.

הנה השנה זכינו להופעת ספר „החסידות“ מר"א מרקוס ז"ל בתרגום עברית. „מתנה“ יפה זו העניק לנו אחד מראשי הנוער האגדתי, צעירי אגודת ישראל בארץ ישראל, מר משה שיינפלד, בתרגמו את הספר הנז' מגרמנית, שבה כתבו המחבר, לעברית צחה ומודרנית.

הידיעה על פרסום ספר זה הביאה שמחה וגיל בלבותם של החרדים לדבר ה, המשתוקקים לדעת את שיטת החסידות על בוריה, להכיר את גדוליה ונושאים; בחשבם, שספר זה בודאי נקי הוא בתכלית מכל תערובת זרה, אין בו נפתל ועקש. כי מקובל הוא המחבר ל„בעל תשובה לחסידות“, מוחזק הוא שקרא ושנה הרבה מהחסידות, עשרות שנים שימש אצל גדולי האדמורי"ם. ביחוד נתקבל הרושם שספר זה הוא כשר בתכלית הכשרות, מאחרי שמתרגם הספר הוא אחד מראשי צא"י, אשר כבבת עינו הוא שומר, לדבריו הוא, על טהרתה וזיו תפארתה של אגדת ישראל, שלא תטושטש ח"ו ע"י ביאת ופריצת מחנות זרים לתוכה רבים השלו את עצמם, כי ממתרגם כזה בודאי לא יצא מת"י דבר שאינו מתוקן כל צרכו. בודאי יהא תרגומו נד וצה. דברים הפוגעים

ח"ו בכבודם של ארזי הלבנון אריות שבהבורה בודאי ובודאי לא יהיו נמצאים בספר זה. הנחות ומסקנות הפוגעות בקדשי קדשים של עם ישראל בודאי שאין להן מקום בספר זה. ואם אולי נמצאים במקור הספר דברים המוטלים בספק, אם ראויים הם לפרסום כיום, בודאי ישמיטם המתרגם. ובפירושו כותב המתרגם בהקדמתו:

„המתרגם השתדל להשאיר גאמן למקור, אולם התיר לעצמו לרכך כמה בטויים הריפים שיש בהם משום פגיעה בכבודם של שרי התורה והחסידות וגם להשמיט מספר שורות מאותו הטעם“.

המתרגם מצא לנחוץ לעורר — על המקום — על הטעויות והשגיאות שנמצא בספר. ביותר משלושים מקומות העיר המתרגם על אי־הדיקנות בתוכן הספר, בתאריכים, במקומות ובשמות. הוא לא נרתע גם מלכתוב במקומות אחדים; „טעות“, או „טעות גמורה“, „אין זה גכון“. ואם כן הלא בודאי אין שום חשש ופקפק על כשרותו של אותו הספר, כי בטח מנופה הוא בייג נפות. ואין בודקין מן המזבח ולמעלה. כשמר משה שיינפלד תרגם והגיה את הספר, הלא ממילא בדוק הוא הספר והוא כשר בתכלית כשרות. „בשר חלק“. גלאט כשר.

אכן מה תמות הוא הדבר, כשמתוך קריאה נוכחים לדעת; שרחוק הוא הספר, כפי שיצא מתחת ידו של המתרגם, מלהיות נקרא עליו השם „כשר“, ורחוק הוא למאד מלכנותו בשם „גקי“. וכדאי מאד להעתיק איזו דברים מהספר, להראות לקוראים, איך שיש החובה להיות זהיר בקריאת ספרים, ואפילו אם המטפלים בהגהה ובתרגום מתעטפים בלי הרף במסות של קנאות ליראת שמים, במסות של קנאות לכבוד „גדולי התורה“. כמובן שאינני מדבר על המחבר המקורי של הספר ר"א מ., מאחרי שלא קראתי במקורו. גם יש לו לדונו לכף זכות, כי סו"ס הלא הוא התחנך גם על יפיופותו של יפת ויש להתחשב עם כל המסיבות והמטרות המיוחדות בענין, שעמדו אז לנגד עיני המחבר. אני מדבר אך ורק על הספר בתרגומו של מ. שיינפלד.

אינני רוצה לנגוע, על מה, שליסוד לספר „החסידות“ הוא מביא דברי הסופר משה הס, מחבר הספר „רומא וירושלים“ שלגבי המאמינים בתורת ה'

אין דבריו נחשבים למקור בר סמכא ואחראי. וכש"כ שהדברים שהוא מביא הם צורמים את האוזן. ואלו הם הדברים שמביא אותם כהקדמה לספר הנז':

„במדה שהחסידות כבשה את העם בפולין ובהונגריה, לא נוקתה, כמוכח, גם מגידולי־פרא ואמונות־הבל מגוהמות. הבקורת הנמתחת בצדק על פטיה זו, לא עמדה כנראה בכלל על מהותה האמיתית וערכה ההיסטורית של החסידות. כמו הרציונליסטים כן נסו גם הרבנים להטיל בחסידות את דופי המינוח. שופרות החרם שלהם ושל הרציונליסטים נשארו מחוסרי אוגים לבוכה זרם רוחני, אשר כדוגמת הריפורמה אף הוא היה פרי התקופה, אם גם בלא יודעים או יותר נכון דוקא משום כך היה אותו זרם גם בעל אופי מרחיק־לכת יותר.“ (ההרגשות של ר. ק.).

בספר „כשר“, דומני, שאין בכלל מקום להניח כיסוד דברי סופר זה וכש"כ למסור דברים כאלה, שישמשו, כביכול, אבן פינה לספר זה. אכן כאמור, אין זו כונתי כעת. כמו"כ אינני בא לבקר על זה שבסוף הקדמה הנז' הוא כותב: „כאן מדובר בשפה אחרת מזו שמשמיע גרץ. נוה לו לגרץ אלמלי היה מתעלם מהתקופה האחרונה שבתולדות ישראל, כמו שנהג לגבי הראשונה. הוא פתח במעברות הירדן וחייב היה לסיים על גדות הויסלה“. האם באמת אין מה להגיב על גרץ, רק על מה שכתב על התקופה האחרונה, תקופת החסידות? האם אין בדברים אלה כעין הסכמה על כל הדברים של גרץ? גם אין ברצוני להעיר על הטעויות ההיסטוריות שיש בספר זה, כמו: „גדולי הדור, רבי משה איסרליס מקרקוי (הרמ"א) ורבי שלמה לוריא (המהרש"ל) מלובלין נתכבדו ע"י האוניברסיטה בקרקוי בתואר "ד"ר כבוד". כי ידוע הדבר, שמלכי פולין דאז כינו את „הרבנים" בשם „דקטורים". (די"י לגרץ, ח"ז, בתרגומו של שפ"ר, עמוד, 323, 333, 343, 351) או כשכותב: „עד כמה שידוע היה רבי מרדכי יפה, תלמידו של הרמ"א, ביסדו של מוסד חשוב זה בשביל היהדות, בערך בשנת ש"מ". (הכונה על ועד ד' הארצות). אמנם כן, כך מחליט גרץ. אולם כל ההיסטוריונים, ובראשם ר' א. א. הרכבי, החליטו שעוד בשנת ר"פ בערך התקיים המוסד ההוא. או על מה שכותב: „שרבי יעקב עמדין יכול היה לכלות באין מעצור את הצי זעמו בועד ד' הארצות, על כי צדד בזכותו

של רבי יונתן אייבשיץ. וכו', משראה שכל התקפותיו של רבי יעקב עמדן אינן יכולות לוועד ד' הארצות, הצליח, כמוכח בעזרתו של בריל לגזור עליו גזירת היסול. ככה הקיץ, בשנת תפ"ד, הקץ על אותו שריד אחרון של שלטון עצמאי. רבי יעקב עמדין סייע על ידי כך, מבלי דעת ומבלי רצון, להתפתחות החסידות במידה גדולה למאד, כי בעוד ששופרות החרם של קהלת וילנה וקרקוי נגד תנועה חדשה זו, נשארו ללא תד והשפעה מכריעה, הרי פעולתה של הסמכות העליונה היתה מצליחה להחניק את החסידות הצעירה באבה". (עמוד 22) ובעמוד 37 הוא כותב: „עמד רבי יעקב עמדין כמילדת על יד האבנים של החסידות, הוא הרס את הקיים, המריץ את ביטול ועד ד' הארצות המוגד לו".

ולדבריו, בשנת תפ"ד נתחסל ועד ד' הארצות. אולם מי שיודע קצת פרק בהיסטוריה של ועד ד' הארצות, יודע, שועד זה התקיים עוד ארבעים שנה, היינו, עד סוף תקכ"א. ואש התבערה שהתלקחה בין הגאון ר"י אייבשיץ ובין רבי יעקב עמדין, זה היה בשנות תקי"א — תקי"ח. ואיפוא הוא בכלל המקור, שידי ר' יעקב עמדין היו מעורבות בגזירת היסול של ועד ד' א? בפנקס „ועד ארבע ארצות", לי. היילפרין, מביא החלטת הסיים הפולני, מיום א' סיון תקכ"ד, (השנה שבה נפטר רבי יונתן אייבשיץ), על בטול ועד ד' ארצות.

גם אין בכונתי לבקר את הספר על התעלמותו ממקורות שלנו. כמו, בעמוד 24 הוא כותב:

„מאחר שלפי הקנות ועד ד' הארצות אסור לו לרב לכהן באותו מקום למעלה משלש שנים". באמת אין זו מתקנת ועד ד' א, כי הלכה זו נזכרת בשו"ע הוה"מ סי' של"ג סוף סעיף ג', מביא הרמ"א דין זה. ומקור הלכה זו מהגהות מרדכי במס' ב"מ. וה, הותם סופר" ח' או"ח סי' ר"ו מביא שמכאן המקור גם לרבנים.

או על מה שהוא מבקר את גרץ. וז"ל בעמוד 30: „גרץ מפרש את המלה מעגל מלשון עג עוגה, הבלשן תידוע אינו יודע, כי מעגל פירושו מתקין גגות, שזו היתה אומנותו של חוני". ולא ידע המחבר, כי כך מפרש רש"י במס' מנחות ד' צ"ד ע"ב בד"ה דעגיל, וז"ל שם: „כדקרינן חוני המעגל על שם עוגה".

כל הדברים הנז', הם אמנם בקורת שיש לעמוד עליה ולהעיר על זה. אולם בשביל טעויות כאלו טרם נפסל הספר. אבל כשמכניסים בספר דברי ליצנות ודברים הפוגעים בכבודם של גדולי ישראל, זה כבר פוגם בהחלט את הספר.

הנה בעמוד 28 מביא איזה ספור, שרק ליצנים מקצועיים היו מוכשרים לספר ספורי ליצנות כאלה. וז"ל: „הנודד שישב בפינתו, לעס בתיאבון את כנף האוז ורטן: „שטויות“, „שטויות“. השמש ששמע את הדבר, ספר לרב, כי אורח היושב בקצה השולחן לוחש וחוזר: „שטויות“. הרב הגאון בהיותו נות לכעוס, קרא בקול: „מדהציף כולי האי שמע מינה ממזר הוא“. על כך ענת האורח מיניה וביה: „ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ“. מפני כבודם של שני גאוני הדור, שהיו מלפני מאתיים שנה, ואשר כל בני ישראל שותים בצמא את דבריהם מספריהם הקדושים המפורסמים ומקובלים בעמנו, השמטתי את שמותיהם.

או הליצנות הזולה על מלמדי תשב"ר שהיו בפולין, בעמוד 35: „לא חסרו, כמובן, השתלשלויות מגוכחות. המלמד הפולני לא מצא את ידיו ואת רגליו בבליל הלשונות הגרמני הישן. ה„אשכנזי“ הראשון בלבוב היה איש אחד ושמו כהן, יהודי ירא שמים ויודע לשון, אליו שלחו בשבת את הילדים על מגת שיבחון אותם. בפרשת שמיני תרגם הילד את השם „השלך“ — דג משוגע. כהן הזמין את המלמד וביניהם התחיל הדו־שיח הבא: „למה שלך הוא דג משוגע?“. המלמד: התרגום אומר — שלינגוא, גוגא זה דג, „שלי“ בפולנית זה משוגע. (חדוש בלשני, שאיבדלד וגניזוס היו חייבים להתקנא בו). „אם דג הוא, מה מקומו בין העופות הטמאים?“. המלמד: „מכאן ראייה כי משוגע הוא“.

ליצנות כזו על „מלמדים“ אנו מוצאים אצל ה„משכילים“, מזלולי ההנוך המסורתי, שמטרתם הייתה להבזות את עושי מלאכת הקודש בפני הדור הצעיר. ונמצא בספר זה גם סטיות מהפשט האמיתי של מאמרי תז"ל, ואולי הם בגדר „מגלה פנים בתורה שלא כהלכה“. הנה: בעמוד 49, הוא מדבר על הזנחת לימוד הקבלה, תורת הנסתר וכתבי הקודש והוא כותב בזה"ל:

„מפני הפירושים המסולפים והכפריים של המינים, ומשרמה ידם של אלה וחוצפתם גברה, נדחה העיון בכתבי הקודש לקרן זוית, והיתדות הסתגרה בתחום ההלכה בלבד. מכאן המימרא: „מיום שהרב בית המקדש, אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד". (ברכות ח'). האם אין זה נקרא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה? האם ח"ו נאמר, שזו היתה כונת חז"ל? או מה שכתב בעמוד 151: „רבי משה טיטילבוים, שנהג כמנהג העתיק להעניק קמיעות, כמו שעשה גם רבי עקיבא איגר, בא לחיכוכים עם האדמו"רים מפולין, שהתנגדו בכל תוקף מימי הבעש"ט והלאה להענקת קמיעות כתובות, המכילות פסוקי קבלה וראו בזה חילול הקודש. רבי ישראל קבע, כי האמונה הטמורה, הבטחון המוצק, התפילה, הרצון וכו' המלה האמורה עולים על כל נוסחאות כתובות, בבחינת „ותגזור אומר ויקם לך". כלל זה נאמר גם במסכת שבת ס"א: „איתמחי גברא ולא אתמחי קמיעה". האם אין בזה פשוט סילוף הפשט הנכון של הגמרא?.

ולפעמים הוא מגלה פנים שלא כהלכה, ממש בניגוד לדין. בעמוד 53: „עזרא אסר גם את לימוד התורה והתפילה על הטמאים, בימי הרומאים, עת קיום המצוות היה קשור בסכנת נפשות, לא הקפידו החכמים על תקנת עזרא וכן היה בכל ארצות אירופה גם בימי הביניים, שלא נפלו במוראותיהם מתקופת הרומאים. עם ראשיתה של תקופה יותר טובה, החזיר הבעש"ט את תקנת עזרא ליושנה".

כל הראשונים מסבירים הטעם והנימוק שבטלו לתקנת עזרא, את הטבילה לתורה ולתפילה, משום שהתקנה לא התפשטה בכלל ישראל. עיין תוספת בב"ק ד' סב, וברמב"ם הלכות תפילה והלכות ק"ש. והנה ספר „החסידות" מלביש זה בגלל הרומאים. ולפי זה הרי כל מי שאינו נזהר היום בטבילה זו, הרי הוא עובר על תקנת עזרא, מה שבאמת נגד הלכה הפסוקה ברמב"ם ובשו"ע. פגיעות בכבודם של גדולי ישראל, המקובלים בעם, זה מאות בשנים, לקדושי עליון, לא חסרות בספר זה. ולא אצטט את כולם, הנה כשהוא מדבר על הגאון בעל התניא זצ"ל הוא כותב: „חבורו המופתי „תניא" מהוה בסגנונו הנמרץ מעין לא-אכזב לתורותיו וסיכום סופי של הקבלה, כשם שהשולחן

ערוך" שלו הוא סיכום ההלכה. גם בכדור שמש זה נמצאים כתמים, בפרט כאשר בסעיף כ"ו הוא קובע, ברוח מתנגדו, רבי חיים מולוז'ין, כי סטיה קלה של יהודי מדבקותו, משפילה אותו לדרגה יותר ירודה מזו של בריה פשוטה, שאינה מאבדת אף פעם את הקשר עם העולמות העליונים על ידי ערשורת בלתי-פוסקת של הויתתה הנעלמת מהכרתה. את דעתו זו בקרו כבלתי מוצלחת וזקפו אותה על השבון העדר זכות אבות". עמ' 89.

או כשהוא מדבר על הגר"א מוילנה: עמ' 74.

"הגאון היה ילד פלאים, אשר ללא מורה כמעט ומבלי שעבר את תהליך ההתפתחות הרגילה, היה בקי בגיל שבע בכל מכמני הש"ס. הופעות כאלה החורגות מכל כללי הטבע, נמצאו גם בעולם הגויים, אולם דבקה בהם אי-גורמליות מסוימות. בתלמוד הירושלמי אנו מוצאים, כי האמורא שמואל מנתרדעא היה ילד פלאים, מגיל רך ביותר. דוקא משום כך, לא נסמך ענק רוח זה בתואר רבי". ובעמוד 77 הוא כותב:

"בוה נסה הגאון להכריע נגד דעת בעלי התוספות ולא הצליח. וכו', הגאון נסה, לפי דעת כל האחרונים, בלי הצלחה. וכו', אולם נסיון זה היה יותר מבצע של עלוי מאשר של בר-סמכא".

או כשמדובר על האדמו"ר רבי שמחה בונים מפשיסחא ותלמידיו הוא כותב: עמ' 132.

"לא היתה להם הבנה לדקות ההגות החב"דית והיו נעדרי הוש וגישה נפשית לשיטות עשירות-הדמיון של חורת הנסתר היהודית. הצטיינו בעזות רוחנית, המשותפת לצרפתי של המזרח ושל המערב, אשר למרות ברק צהצוהו, הוא גבער מדעת ואיגו משה גם בטיפה אחת של שמן המאור והפילוסופיה. וכו', רבי בונים בקש לבער את התפשטות המסתורין בקרב ההמונים ולשם כך בחר בדרך קצונית, אשר את סכנותיה מתאר רבנו בחיי בן פקודה בספרו, "חובת הלבבות" בשער יחוד המעשה. וכו', אחר כך מבטל המחבר את הטענות האלה (הכונה לטענות היצר, שבעל חובת הלבבות מדבר מזה. ר.ק.) המהוות תיאור גאמן ממהות ה"חבריה" החדשה, שש מאות שנה אחרי רבנו בחיי".

או כשהוא מדבר על קוצק, עמ' 137, הוא כותב: "רגשי האחוה האמיצים

ששררו בין החבורה הזאת, גרמו למשטמה ולהתבודדות מעל קהל עדת ישראל, אם כי התורה צותה על כל פרט ופרט לאהוב את רעהו כאהבת אדם את עצמו. וכו', רוח הכתתיות הפעילה הזאת, שפיתחה נכונות לאחדות והקרבה יוצאת מן הכלל במסגרת חוגה הפנימי, המבטלת את כל הבדלי המעמדות, רשומה נשאר עוד היום לרעה ומתבטא באדישות, שחסידי פולין אלה מפגינים לגבי כלל ישראל". וכשהוא מדבר על הגאון רבי חיים-מצנזר זצ"ל, בעמ' 269, הוא כותב:

„רבי חיים הצעיר פנה אליו בשאלת סכסוך ירושה. התשובה ערוכה בסגנון קפדני ואינה מחלקת כבוד מיוחד לשואל, שנתפרסם אח"כ כגאון. וכו', רבי חיים, שהיה רגיל מנעוריו ב„מורה נבוכים“, אף על פי שהפילוסופיה היוונית והחקירה היו זרות ושנואות עליו, נטה אח"כ לחב"ד, מבלי שיתמסר לה במיוחד. אישים עצמאיים, שלא היו תלויים בשיטת זו או אחרת, וכו', פקפקו בכך, אם אמנם הגיע רבי חיים עד עומק חקרה של תורת חב"ד".

בספר זה אנו מוצאים גם השקפתו על ההבדל שיש בין ה„חסיד" לה„למדן". וככה הוא כותב, בעמוד 199—200: „החסיד חי בהוה, שהופך בכל רגע לעתיד, הלמדן, לעומת זאת, חי בעבר, והוא מהוה את המעבר למתקני-הדת, הרואים ביהדות הורבה עתיקה, המעניגת את חוקרי העתיקות". ובעמ' 72 הוא כותב: „השקעת כל כוחות הרוח בלמוד ועיון בספרים, עולה במהיר לקוי הרגש וחרות המחשבה הבלתי נכבלת".

עוד נמצא בספר זה השקפתו על ההבדל בין שיטת הרמב"ם ובין הרמב"ן בזה"ל, בעמ' 127: „הרציונליסטי הרמב"ם מי והכוון הרמב"ן של הקבלה". ובעמוד 343 הוא כותב: „ההשקפה השכלית של הרמב"ם וההשקפה בדרך הקבלה של הרמב"ן. וכו', הרמב"ן הקרוב קרבת רוח להרמב"ם יותר מכל החכמים, שינה, חודות להתרועעו עם חסידי אשכנז מחד גיסא ועם הדורשים אל המתים הצרפתיים מאידך גיסא, את דעת נעוריו".

אכן, ישנם עוד הרבה „פנינים" כאלה, הצורמים את כל אוזן ששמעה בהר סיני את הלאו: אל תפנו אל האלילים, וכפי דרשת חז"ל אל תפנו א—ל מדעתכם. אולם מחוסר מקום מוכרח אני לקצר.

אבל, הספר אינו מסתפק בדברים ובבטויים הנו. הוא פוגע קשות גם ביסודות האמונה בכתבי הקודש. וכשהוא מדבר על קהלת, הוא ממוש מקצין בנביעות, וכך הוא לשונו, בעמ' 364.

„לפי דברי הגמרא (בבא בתרא ט"ו) נתפרסם הספר קהלת בימי חזקיהו המלך. מה פירושו של דבר? האם נשתמר מימי שלמה רק במסורת שבעל פה. לא ולא. הוא שייך לכתבים שעליהם נאמר: אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. בימי חזקיהו נשמדה ממלכת עשרת השבטים של ירבעם, זמן קצר שלטה יהודה על שטחי שומרון השוממים. נמצאו כתבים עתיקים שהובאו ירושלימה. בין כתבים אלה גמצא גם ספר קהלת, אשר ירבעם הביאו כנראה ממצרים. עם בת פרעה נקלטו להצר שלמה המלך גם תרבות והמדע יונים. וכן נאמר ותגדל חכמת שלמה על כל ארצות הקדם וחכמת מצרים. מבנה הספר משלי שלמה יוצא מכלל כל כתבי הקודש, תוכנו כמנהג המלכים, כמו שגם היה נהוג אצל מלכי מצרים, אשר ספר משלים עם נסוח משפטים שלם, נשמר מהם עד היום. וכו', הספר קהלת מקורו כנראה דומה למקור ספר נינו המאוחר — „מורה נבוכים“, שנכתב בשפה ערבית בשביל יחיד סגולה מבין עולם התרבות הנכרי ואח"כ תורגם לעברית. כן גם שלמה שם מסוה מצרי על פניו. וכו', את הספר קהלת הביא כנראה ירבעם ממצרים, כדי להשתמש בו נגד שלמה, אשר נגד הדרשיו נלחם בהעמידו פני מתחסד. וכו', לבסוף הגיע הספר לידי חזקיהו, העתקה הסופית חלה, כנראה מהסגנון, לשון ואוצר המלים, בימי הפרסים ונחמיה, כסיום לתג"ך“.

האם אין זו כפירה ממש? להכחיש את ספר קהלת, שהוא נתחבר משלמה המלך, ולומר; כי זו העתקה ממצרים. ושהובא משם ע"י ירבעם. השאלה היא רק; האם שאל מר משה שיינפלד, המטפל והמתרגם ספר זה, את חות דעתם של ת"ח גדולי הדור על זה, אם מותר, לפי ההלכה, לתרגם ולהתעסק בספר כזה. וכו' אתמהה!!

מ א מ ר ש נ י

ב"שערים" יום ו' עש"ק ה' אלול תשי"ד

במאמרנו הקודם צטטנו מה שספר החסידות -- לפי תרגומו של מר מ. שיינפלד -- מביע על ספר „קהלת” שהוא נכתב משלמה המלך בלשון מצרי, בשביל יחידי סגולה מבין עולם התרבות הנכרי. וירבעם הביאו ממצרים, כדי להשתמש בו נגד שלמה. טעות זו נגרמה לספר החסידות, מהבנתו האייגנונה בבאורו האמיתי של הפסוק: „אשר העתיקו אנשי חזקיהו”, שהכוונה היא: תרגומו. ואם כי זו פוגמת קשה באמונתנו הצרופה; שקהלת נכתבה ברוח הקודש, ולפי זה הלא אי אפשר לומר, שזה נכתב בלשון מצרי, בעד המצריים. אולם, אין זו פגיעה בעצם דברי הנביאים, שנאמרו מפי ה', זה נקרא כפירה בקדושתה של „קהלת”. אבל לא בעצם אמונתנו בדברי נבואה. אבל ספר זה לא נרתע גם מדבר על נביאי ה' באותו הסגנון ובאותה הצורה, שאנשי בקורת המקרא מדברים. ובעמוד 300 הוא כותב:

„אין הנבואה מגיעה אצל הנביא מאספקלריא המאירה כמו שנתגלתה למשה רבינו. היא מגיעה אל הנביא כשפע ממרומים, שאין הוא יכול להשיג, כזרם דקיק מהשגחה העליונה, אשר רק בנפש הנביא הוא מקבל את צורתו ובטויו. על כן יש ביד הנביא להטביע על נבואתו את מידת הדין או הרחמים ומכאן חשוב אופיו של הנביא ביחס לנבואתו”. (אמנם, דברים אלה מביא בשם אחד ששמו יוסף האדום, ששמע „הסברת מהות הנבואה” מפי האדמו"ר שלו”. קשה להאמין שהסברה זו, כפי שתורגמה יצאה מפי איזו אדמו"ר שהוא).

או, מה שכתוב בעמוד 299: „השקפת הנביאים, וכמוכח גם זאת של התלמוד, אשר בדמיונו השמי מדבר על רבבות ומיליארדים אין ספור של הכוכבים.

או, בעמוד 280: „יהזקאל הנביא כתב בגולה בסגנון יותר ציורי ובהרחבת יתר, אם כי בספירה פחות עילאית”.

או, בעמוד 291: „שיטת ההתפתחות העמוקה של תורת הנביאים מגלה לנו כאן בעיות מסועפות מאד”.

ידין של המתרגם לא רעדו גם מלכתוב בטויים כה צורמים על רעיא מהימנא, משה רבנו, ובעמוד 294 הוא מביע „השקפת גדולי החסידים על הרמב"ם. כי הוא היה גועד להביא את אתחלתא דגאולה, ראשית, אלמלי היה עולה בידו לאחד את כל היהדות להודות בסמכותו, ללא התנגדות, וכו'. שגית, אם לא היה נכשל באותה טעות שנכשל בה, לפי המסורת, משה רבנו, אשר על ידי קבלת הערב-רב כגרים בישראל, גרם לכך, כי לא זכה לעבור את הירדן. באותה דרך הלך גם הרמב"ם, אשר בספרו ה„מורה" הרכין את עצמו אל המומרים למחצה, כדי להחזירם למוטב ולקשר את הטפוסים המפוקפקים אל היהדות".

לכתוב בסגנון כזה על אדון הנביאים „טעות", „נכשל", הרי זה מזעזע. כמו כן: ההשוואה של קבלת „ערב רב" לרצון להשפיע על רשעי ישראל שיחזרו בתשובה בכדי להטיל דופי על הרמב"ם גם כן יותר מתמהון. לעצם הדבר, מה שמביא ספר הגז' בשם המסורת, על משה רבנו. לפי ידיעותי הדלות, אין בספרות „הנגלה" רמז על זה. אמנם זה מובא ב„הזוהר" הקדוש. בראשית ד' כ"ז ע"ב וז"ל: „עד דערב רב יתמהון מעלמא ובגין דא אתקבר משה לבר מארעא קדישא". ובדף כ"ח ע"ב: „ובגינייהו גלו ישראל בגלותא ואתרכו מתמן, וכו' ומשה אתחרך מאתריה ולא זכה למיעל בארעא ישראל דבגינייהו עבר מאמר דקב"ה והב בסלע דמחא ביה דלא אמר ליה ודברתם אל הסלע ואנון גרמו". ובפרשת בשלח בזוה"ק ד' מ"ה ע"ב: „תא חזי אי לא הוו איגון ערב רב דאתחברו בהון בישראל לא אתעביד ההוא עובדא ולא מיתו מישראל כל אינין דמיתו ולא גרים לון לישראל כל מה דגרים. ותא חזי ההוא עובדא וההוא חובה ממש גרים גלותהון דישראל וכו', וכל דא בגין אתחברותא דאיגון ערב רב דאתחברו בו". ובפרשת כי תשא ד' קצ"א ע"א מביא זוה"ק מעין ויכוח שהיה למשה רבנו עם הקב"ה. „כיוון דחמו ניסין ופלאין דעבד משה במצרים אהדרו לגבי משה, א"ל קב"ה למשה לא תקבל להון, אמר משה, מאריה דעלמא כיוון דחמו גבורתא דילך באען לאתגיירותא, יחמון גבורתך בכל יומא ויגדעון דלית אלקא בר מגר, וקבל לון משה". אכן, הזוה"ק מביא שכל זה היה, כי ערב רב היה מזרעו של עמלק.

ו"ל הוזה"ק בבראשית ד' כ"ה ע"ב, "דאינון מזרעא דעמלק דאתמר ביה תמחה את זכר עמלק".

בעמוד 295 הוא מתרגם: "משה אדון כל הנביאים השאיר את הענף הזה של הנבואה בעיקר לגוי בלעם".

בספר זה יש גם הגדרות משונות על חלקי היהדות שבעולם. הנה כשהוא מדבר על יהודי ליטא, הוא כותב: "עוד לפני ארבע מאות שנה היתה ליטא עובדת גילולים. נמצאו שם על כן גרים רבים, אשר בפולין חסמה הנצרות לפניהם את הדרך ליהדות עד כי וותרו עליה. ראיתי אי שם בפנקס של קהלה בפוליאן תקנה, על פיה כל יהודי הבא מליטא חייב להוכיח את מוצאו היהודי במיוחד נתיישבו בליטא ביחד עם הטטרים רבים ממצאצאי הכוזרים". וכו', "בין המקרים המפליאים, מאותו סוג, שנמסרו לנו מהמאה הקודמת, יצויין רק אחד כי יהודי אחד בשם שיק, ששמש במשך חמש עשרה שנה בהמבורג בתור שמש, בראותו בשנת 1814 את הקוזקים כובשים את העיר מידי הצרפתים, הצטרף לכנופיתם ועזב את העיר בתור קווק". ובכן מוצאם של יהודי ליטא, הם מכוזרים, הקוזקים. ועל יהודי פולין הוא כותב: "היהודי הפולני היה רק חסיד חדש, שנתבשל באשו הלוהטת של הלובליגאי וחבריו; מטבעו היה למדן עצמאי וחשדן, שה"אני" שלו עמד בראש דאגותיו. מאחר שכל אחד הרגיש בחובו את הכשרון לשמש באדמו"רות, הרי שקבל את מרות הרבי רק תוך מחשבה נסתרת, לסגל לעצמו את כשרונותיו ולהיחפך אחר כך לרבי בישראל. האנוכיות הדקה הזאת, נחשבה בעיניו כבקשת האמת וחומרה קיצונית, שאינה שמה לב לאישים ומקבלת מרות רק מהחד בדרא. "מפיצי החסידות חוצה", השכילו לערוך את חישוביהם על פי תכונה נפשית זו, והם יצרו דימוקרטיה, בה היו כולם שווידרגא ובלב כל אחד טפחו את התקוה, כי בסופו של דבר אולי יזכה לשרביט הנשיאות". עמוד 178. ושוב הוא כותב על יהודי פולין ויתר חלקי היהדות: "פולין הקונגרסאית. הצבור היהודי באותה ארץ, היה גזע מיוחד במינו, שלא הצטיין בכשרונות בלתי רגילים כמו יהודי ליטא וגם לא בהעזתם וזחיחות-דעתם. נעדרת היתה ממנו גם הנטיה להגות פילוסופית ניהיליסטית של יושבי רוסיא הלבנה וחרטיפות שכלם, לעומת זאת עלה על היהודי האוקראיני

והדרום-מזרחי, הנבער מידיעות בתורה, התמים והקל לשכנוע, בלמדנותו, שקידתו וצניעותו הקפדנית ושונה היה מהיהודי הגליצאי הערום והקמצן, בפשטותו ורוחב לבו. כמו שיהודי גליציה סיגלו לעצמם את המעלות והחסרונות של האוכלוסיה הרוטנית, כן סגל לעצמו היהודי הפולני את המעלות והמגרעות של הפולני, זה הצרפתי של המזרח, את פזיזותו ונטייתו למחלוקת ולהיטותו אחרי משחקים. וכו', וכן היה גם אצל יהודי פולין הגדולה, שתמימותה של טפשות ובקיות למדנית, שמשו אצלם בערבוביא". עמוד 111.

ובכן היהודים בפולין הם, "גזע מיוחד במינו". סגל לעצמו את המעלות והמגרעות של הפולנים. וכן יהודי גליציה. השקפה מסולפת זו, מביע הספר הלאה. שהוא מוצא הקשר בין יהודי המערב והמזרח רק בקרבת דם, ותו לא. בעמוד 262 הוא כותב: "תקופה מאושרת זו, נשואה על כנפי התלהבות דתית של חיי עם, במרכז היהדות הנסתר והבלתי נודע הצטיינה משנת תר"ח בפריחת חמרים בקרב יהודי המערב, הקרובים קרבת דם לאחיהם במזרח".

בספר זה אנו מוצאים גם הנחות ומסקנות מוזרות ומשונות הבנויות ותלויות על בלימה, "לא רק גורמים מדעיים אלא גם דתיים השפיעו על שימוש בכינויים זרים, ביחס למונחי החכמה הקדושה". וכו', "המלה, "מגילה" התחדשה רק בימי דוד המלך". וכו', נשים גא לב כמה נוהרו בגולה, על אדמת נכר הטמאה בגילולים, לא רק מלשיר שיר ה' אלא להזכיר את שם השם או להעלותו בכתב. על כן אין אנו מוצאים בספר אסתר את שם ה', כמו כן אצל דניאל. רק בפסוקים של חזיונו בהר ציון".

בהנחותיו ובחידושייו הוא כל כך תקיף בדעתו, עד שכשהוא מוצא דעה מתנגדת לו, הוא אומר בלי רתת; שזה לא בצדק. וכשבעל הדעה המתנגדת הוא בר סמכא כרבנו הגדול רש"י, הרי יש לו עצה אחרת: לכפור שזה מרש"י. הנה על הפסוק בדניאל פרק י"ב פסוק י', "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים", שרש"י מפרש על חישובי הקץ. הוא כותב בעמוד 291: "את גבואתו של דניאל (פרק י"ב פסוק י') מיחס הפרשן (המיוחס לרש"י) שלא בצדק על חישובי הקץ. לאמתו של דבר היא נסבה על התפקידים ששומה על עם ישראל למלאותם באותו פרק".

דומני, שהפירוש על דניאל, אין ספק, שהפירוש הוא ממש מרש"י. על דברי הימים, כותב החיד"א, שזה אינו מרש"י, אולם על דניאל, לפי ידיעותי הדלות, אין דעה כזו. ועל עצם הדבר. הלא גם הוזה"ק בבראשית פ' תולדות, ד' קל"ט ע"ב גם כן מפרש שהכוונה היא על הקץ, רבי סעדיה גאון בספרו „האמונות והדעות" בפ"ג ממאמר ח' מבאר, שהכוונה היא על חושבי הקץ. והספר מבטל במהי יד את הבאור הנכון הזה. וכותב שזה לא בצדק.

בספר זה נמצאים גם דברי בקורת חריפים על גדולי הדורות הקודמים. בעמוד 203 הוא כותב: „בכל הדורות גמצאו גדולים, שקפדנותם עמדה בניגוד לאהבת ישראל שבלבם. כבר בדורות הראשונים אנו מוצאים את התהום בין החכמים ועמי הארץ. הגמרא אומרת, כי גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ את תלמידי חכמים יותר ממה שעכו"ם שונאים את ישראל. וכו'. להיפך, אנו מוצאים אצל חכמינו דעות חמורות מאד על עמי הארץ. הנמוקים המסבירים הופעה זו הם משכנעים בהחלט, כי אין קשרי הגזע מספיקים כדי לעצום עין נגד כל הנגעים המצויים, אולם למעשה אחראים המנהיגים בעד הדור. אין אומה טובה או רעה, כשם שאין חיילים טובים או רעים. הכל תלוי בחנוך ובמנהיגים". כהוכחה לדברים אלה מביא הספר: „רבי עקיבא שיצא מבין פשוטי עם ונתעלה לראש כל חכמי דורו, ידע כיצד להלהיב את לב כל אחיו במלחמת המרד נגד אדריבוס".

בספר זה יש גם למצוא השוואות והכרעות, כלומר; שיטה זו דומה לזו, גדול זה שזה במשקל כמו גדול שני וכו', הנה בעמוד 61, כשמדבר על השיטות השונות בדרכי החסידות של תלמידי המגיד ממזריץ, הוא כותב, „קצר המצע מהשתרע כדי לדון על כל אחת מהשיטות האלו, אפילו במלים ספורות. בסגולתן להגיף את שעריהן בפגי השנא, הן דומות לתלמוד, כדרש, „וזהר" ותורת האר"י". בעמוד 187 הוא כותב: „המאבק הפנימי מסביר למדי, למה לא הצליחה החסידות, שלרשותה עמדו כוחות נפלאים, לבצע את תכניתה ולחנך את היהדות למשמעת אחידה ולתשובה שלמה מהתרדמה החמרית, לקראת הכרת דתית ערה. היא הצליחה (כנראה יש כאן טעות דפוס, וצ"ל לא הצליחה) בכך, כשם שלא הצליחו הנביאים והתנאים בשעתם". בעמוד 172, כשהוא מדבר על רבי

אורי מסטרליסק, הוא כותב: „הוא מילא את תפקיד רבי ברוך בדורו, ובשנינותו היה אפשר לדמותו לריש לקיש בשעתו“. גם בעמוד 123 הוא כותב כך: „רבי אורי מסטרליסק, אשר אפשר להשוותו על פי עצם מהותו לריש לקיש, כפי שמשרטט התלמוד את דמותו“. ובעמוד 29–30 הוא כותב: „רבי ישראל מקוונץ, הידוע בשם המגיד מקוונץ שהיה גם תלמידו של הרבי רבי שמלקה הורביץ בתקופת כהונתו כרב בריצ'בל. וכמו הרב מלאדי כן אף הוא נחשב לאה והבר במעלות התורה להגאון מווילנה“. ובעמוד 122 כשמדבר על החסידות הלב"דית, והוא מזכיר את ספר „עבודת הלוי“. מרבי אהרן הלוי מסטרלונג, הוא כותב: „ספרו „עבודת הלוי“ הוא אחד מספרי המופת, מחקר מושך וכביר של ההגות ותורת הנפש החסידית, וכו' ומעמיד בצל את הספרים המפורסמים של הספרות הרבנית“. ובעמוד 288 כשמדבר על ספרי הקבלה השונים הוא כותב: „הסמכות היחידה, הבלתי מעורערת של האר"י ז"ל, שהעמידה בצל את כל האחרים“. ובעמוד 215 כשמדובר על הריונאי זצ"ל, הוא כותב: „הכמתו של רבי ישראל בהנהגת ההמונים התבטאה בצמצום הרב. הוא ידע לבטא במשפט אחד או בספור קצר שיטות שלמות, שאנשי חב"ד הברו על כגון אלה מאמרים ארוכים, מבלי שימצאו בהריפות ורוחב האופק את הדרך אל הלבבות. כמו שקלעו המימרות של רבי ישראל“.

ולא רק על שיטות ביהדות, לפני מאות שנים, לוקח לו הספר העוז לדמות שיטה לשיטה, ולא רק להכריע בין הגאונים והצדיקים שמלפני מאות שנים. הוא לוקח לו גם הכה לחוות דעה על חכמי התלמוד.

בעמוד 398 הוא כותב: „ר' ירמיה הג"ל, שמש כמטרה ללגלוגם של כל הבחורים הפותחים, שקראו כי פעם הורחק מבית המדרש בגלל חריפותו. בגמרא מסופר: חכמים קבעו, כי יונה רכה שאינה יודעת לעוף שייכת לשובך, הנמצא בתחום חמשים אמות למקום הנמצא. שאל ר' ירמיה: מה דין יונה העומדת ורגלה האחת בתחום חמשים אמות ורגלה השנייה מחוצה לו? במקום להשיב לו הוציאוהו מבית המדרש. הבורים למחצה לא הרגישו, כי במסכת נדה (כ"ג) הציג ר' ירמיה גם כן שאלה מוזרה לר' זירא, וכו', ור' אחא בר יעקב מעיד כי עד כדי כך השתדל ר' ירמיה להביא את ר' זירא לידי צחוק ולא עלתה בידו“.

„כאמורא ארץ ישראלית מתח בקורת על דרך הלמוד שבבבל ומשום כך העגישוהו פעם אחת“. לומר שהענישו את רבי ירמיה בגלל שדרש על הפסוק „במהשכים השיבנו כמתי עולם“ זה תלמודה של בבל, בלי שיש על זה שום מקור ואסמכתא הרי זו שגיאה חמורה.

הנחה זאת מופרכת מיסודה מלשון הגמרא עצמה: „ועל דא אפקוהו לרבי ירמיה מבי מדרשא“, כלומר: בגלל שאלה זו הוציאוהו מבית המדרש.

רבותינו בעלי התוספות במסכת בבא בתרא ד' כ"ג, מסבירים זאת: „אין לפרש משום דבעי מילתא דלא שכיחא כלל וכו', ונראה לר"ת דמשום הכי אפקוהו משום דמדדה אינה מדדה יותר דכל מדות חכמים כן הוא. ובעל דורות הראשונים“ חלק שני עמוד קפ"ג בדבריו על ר' ירמיה הוא כותב: „הנה שאלתו של ר' ירמיה רגלו אחת בתוך חמשים וכו' היא שאלת לגמרי לבר מהלכתא וכדברי התוס' בשם ר"ת דכל מדות חכמים כן הם, ובהיות הפעם שהוא לא כענין שאלת ר' ירמיה לר' זירא שהיתה רק שאלת תלמיד לרב, כי אם שאלה בבית המדרש, רצו חכמי המתיבתא להורות בזה הלכה של דרישת התורה לתלמידים ועשו את ר' ירמיה ואפקוהו מבית המדרש“. ושם בהערה: הוא מוכיח כי: „מעשה כזו להוציא מבית המדרש את אחד מוקני הדור כמו שכבר היה ר' ירמיה בימים ההם, בודאי שנעשה על פי כל חכמי המתיבתא יחד עם הגשיא. וכו' ור' יודן גשיא זה הוא אבי הלל שתקן הקביעות“.

ועל חבורת קדישא זו, ר' יודן הגשיא וחבריו, החליט ספר החסידות שהם העגישוהו מפני שמתח בקורת על דרך הלמוד שבבבל.

הרשתי לי לצטט דברים, שלפי ההלכה והדין היא שאלה גדולה אם מותר לצטט דברים הללו. אכן סמכתי, ואולי באמת טעיתי, על הדין שאתה לומד להבין ולהורות, להראות לקוראים שבדיקה מדוקדקת זקוקה בזמננו אנו על כל ספר המופיע, אפילו ע"י „קנאים“, „מנהיגים“ הנזכר החרדי ומטיפי-מוסר מקצועיים.

מ א מ ר :

מאת גרשון שלום

הועתק מ"בחינות" 1 קיץ תשי"ה, ירושלים

אהרן מרקוס, מחבר הספר „החסידות“, היה אחת הדמויות המופלאות של היהדות הגרמנית במאה התשע-עשרה. מילידי ק"ק המבורג היה, מבית הרדים. אם אינני טועה, נולד בערך בשנת 1843. בראשית שנות הששים, עד שלא מלאו לו עשרים שנה, נתגלגל לפולין בעקבות המסחר שעסק בו. וכאן נתקרב הוא, בן המערב ושוחרר הדעת לפי דרכיו, לעולם החסידות. הוא הכיר מקרוב אחדים מצדיקי פולין הקונגרסאית; ואחד מהם, הוא ר' שלמה הכהן מראדומסק — מתלמידיו של ר' מאיר מאפטא — הטביע עליו רושם מכריע. אהרן מרקוס נעשה חסיד נלהב של בעל הספר „תפארת שלמה“, חסיד פשוטו כמשמעו, וכו', ומרקוס שימש אותו בשנותיו האחרונות והוכנס על ידו לסתר עולמה של החסידות. מרקוס קבע ישיבתו בפולין וגהפך לאיש אחר — אבל יחד עם הערצתו ללא-גבול לצדיקים ש'נסע' אליהם אחרי פטירת רבו המובהק ועמידתו בפניהם ברתת וזיע, נשאר בו משהו מן ה'הקרנות' של יהודי גרמניה, וכו', היתה לו עין פקוחה, והעולם החסידי שספק אותו בכל הוויתו, לא שינה במהות אישיותו: אישיות בעלת לחט וקנאות, שאהבתו לגיבוריו לא גפלה משנאתו לאלה שהיו שנואים על רבותיו היא נשארה דבק ב'מערב' עליידי רגונו לפרש לעצמו דברי החסידים ודברי המקובלים שעל הורתם שקד, ולקרוב אל המחשבה הפילוסופית, וכן להיפך: להוציא מן ה'הקירה' ניצוצות קדושים שיאירו לו את עולם היהדות. מבחינה עקרונית, הוא קיבל כמוצדקות וכמבוססות בנסיון הנפשי את כל תביעותיה של הקבלה ושל החסידות, שראה בהן חזות-הכל. דברי הפילוסופים החדשים משכו אותו, הן להזיב הן לשלילה, וכמוזג החם והסוער חיבב את הפולמוס והשתעשע בו.

שנים רבות ישב בפודגורזה, אחד מפרברי קראקא, ומאז התחיל לפרסם דבריו, רובם בגרמנית ומיעוטם בעברית מסורבלת מאוד. 'הפילוסופיה של הבלתי-מודע' לאדוארד פון הרטמן היתה מהלכת אז ברבים, ומרקוס ביקש

לדרוש סמוכין בין הפילוסופיה הזאת לבין עולם היהדות של אנשי הת"ן. הוא היה יוצא דופן בכל גישתו אל הפעיות הרבות שהעסיקו את רוחו — עניינו היה רב באריכאולוגיה, בכרונולוגיה ובפסיכולוגיה לא פחות מאשר בבעיות האמונה והפילוסופיות. עם הופעתו של הרצל הפך החסיד הנלהב גם ציוני נלהב (לכל הפחות מוצד שנים אחדות). העתון שהוציא אז בשפה הגרמנית בקראקא (*Krakauer Jüdische Zeitung*) בשנת 1898—1899, הוא בלי ספק אחד העתונים המוזרים ביותר שהופיעו בכלל תערובת של ציונות וחסידות, מחקרים בה"ן ותרגומים מקונטרסי חב"ד בלשון 'אץ קוצץ' פילוסופית. מימי לא הצלחנו להבין מי בעצם — מלבד מרקוס עצמו שכתב כמעט כל מה שנדפס כאן — קרא בשעתו 'עתון' זה, שהוא היום גדיר ביותר. רק בסוף ימיו חזר מרקוס לגרמניה, ונפטר בשיבת טובה בפרנקפורט ע"ג מיין בראשית שנת 1916, בעצם ימי מלחמת העולם הראשונה.

ספרו הגדול על החסידות הופיע בראשונה בהמשכים רבים בעתון יהודי בעל צביון אורתודוקסי קיצוני, באיזו עיירה גידחת במחוז פוון, ואחרי כן גם כספר, בשנת 1901. המחבר העלים את שמו וקרא לעצמו רק *Verus* (אמיתי). ספר זה לא היה נפוץ מעולם: כתיבתו המפולפלת והמבולבלת גם יחד, התקפותיו הכלת-מרוכנות על כל מה שלא מצא חן בעיניו, ובעיקר על חכמי ישראל במערב, שעשה מהם חוכא וטלולא ותיאר אותם כלהקה של בורים ועמי-הארץ — ודאי לא עשוהו לספר מקובל בחוגים אלה. סתם קוראים שוהרי דעת ותושיה התרחקו ממנו, כי לעתים קרובות קשה מאוד להבין את משפטי המחבר ואת רמזיו הספרותיים הפזורים על ימין ועל שמאל — ולא תמיד מקוצר המשיג ועומק המושג בלבד! האמת ניתנה להאמר ש'לעתים', ובפרט כשהוא נכנס בהסברים בעלי צביון 'מודרני', משנתו אינה כדורה ומחשבתו מבולבלת והמלים הגבוהות מצלצלות ורוח אין בקרבן. ובכל זאת — זהו ספר גפלא ומלא עניין וחרי מאז הופעת 'שלום על ישראל' של אליעזר צווייפל היה זה הספר הראשון שנכתב בכלל על פרשת החסידות. ובאיזו חיוניות נכתב! על אף תביעותיו לדיוק היסטורי ולמתן תמונה כוללת, אין זה ספר מדעי כלל, ולא יבין אותו כראוי אלא מי שיקראנו כספר חסידי מקורי שנכתב במקרה בלשון זרה. כמקור

הנובע מבפנים, ולא כמחקר היסטורי, גודעת לו חשיבות מרובה. ומי יכחיש שהוא כמעין הנובע. ודבריו עשירים ומגוונים.

אמנם, כשנודמן ספר זה לידי בראשונה, לפני ארבעים שנה, לא ידעתי גבולותיו של המחבר. זכורני יפה כמה חזק היה רשמו עלי. חידושי העצומים בכל שטחי הקבלה הובעו בקול של ידיעה מוסמכת ובבטחון גמור. הוא ידע מה שכל הפרופיסורים מבתי המדרש לרבנים לא ידעו ולא הבינו ופולמוסו החריף ולגלוגו המר על גריץ ואחרים נראו בעיני אז כדברי גילוי. אהא! כמה שנים עברו עלי עד שהבינתי שרוב חידושי בתולדות הספרות שהומרו עליהם בספריו בקולי קולות, אין בהם כל אמת והמצאותיו הנפלאות על מהברי בספרי מופת מפורסמים של הקבלה ותגליותיו הקשורות בזה, הכל דברי הבל, וביקורתו העוקצנית על חכמי הביקורת ההיסטורית בנוייה על תוהו. אך גם עם נפילת ערכו כמקור אינפורמציה מדעית, לא סר חגו בעיני כעדות חיה על האמונה של החסידות. נדמה לי גם עתה, לאחר שהופיעו ספרים מרובים כל כך על פרשה זו, כי ערכו כעדות בעיני קיים, ושום קורא היודע להבחין בין דברי הלהג המדעי שבספר ובין השתפכות לבו של חסיד המוסר את רחשי לבו על הא ועל דא, לא יניח ספר זה מידו בלי שילמד ממנו הרבה. (ואכן מרובים בספר דברי מסורת ותורה שאינם נמצאים בשום מקור אחר!).

אבל דא עקא! הבחנה זו בין מסורה חיה של חסידות פולין על אורותיה וצללית ובין חידושי ההבל החביבים כל כך על המחבר, אינה קלה. מעיד אני עלי שהפכתי הרבה בספרו וקראתיו כמה פעמים ועדיין אני מוצא שגכשלתי בקבלת דבריו באיזו נקודה קטנה בלא בדיקה. בספר זה, כמו בשאר חיבוריו — כל פרט ופרט מעון בדיקה. תאריכים שהוא קובע — אינם נכונים. מסורת שהוא מוכר — ספק אם הן מדויקות וספק אם לא נסתלפו כשעברו את מזנו הסוער. הספר מלא וגדוש ציורים של אישי התנועה החסידית, על מעשיהם, דיבוריהם השנונים, תולדותיהם ואופיים המיוחד, ודברי המחבר כמעין המתגבר. אבל הוא פארטיזאן! יש לו משפטים קדומים מסוימים גם לגבי כמה זרמים בחסידות עצמה. הוא מתלהב מכל אלו שהרבי מראדומסק שיבה אותם, ופחסידי אמתיו הוא נוקם ונומר באלו שעוררו המתו. סובייקטיביות קיצונית זו בהערכת

אִישִׁים וזרמים שלמים מוסיפה הרבה על חיוניותו של הספר. אין זו אפולוגיטיקה כדרכו של ספר 'שלום על ישראל' או התלהבות מכל דבר חסידי כנהוג אצל כמה מסופרי דורנו. הוא עדיין מוולוז' בעדיקים מפורסמים ועורך מלחמה עמהם ועם תלמידיהם. הוא אוהב ומשבח כל מה שקשור בר' ישראל מריז'ין ומחנה. הוא מתפעל מחסידות חב"ד הקדומה שסיפקו כנראה את רוח החקירה שבו. והוא מגן על צדיקי פולין מן הטיפוס השמרני וגומר את החלל על ר' הירשל משרת מרימאגוב. אבל אין לו כל נטייה לר' נחמן מברסלב, את קוצק וכל הכרוך בה הוא מתעב, את ספרי ר' אייזיק מקומרנו הוא מתאר כמלאי דמוניות. עוץ ותיאורו של מלחמת צנו וסדיגורה נכתב מתוך איבה חזקה לצנו. יש בדבריו לעתים נעימה של ביקורת שאינה נופלת מדברי ביקורת המתנגדים. בקיצור: ספר אישי מאוד, חי מאוד ומפוקפק מאוד. חידושים עצומים — כמה שתדע, אבל חידושי אמת — ספק אם תמצא חמישה. וביתר קיצור: עולם החסידות מתוך אספקלריה שאינה מצוהצחת. ראייה מבפנים. אבל ראייה פרטיזאנית. מחבר בעל שעור-קומה, אבל בלתי נאמן בהחלט.

והנה בשלושים השנים האחרונות עלה שמו וכבודו של מרקוס במחנה האדוקים. הכרתי אנשים שספריו היו נר לרגלם ושנדמה היה להם שמצאו בהם מפתח לעולם הנסתר של היהדות. הוא נהפך לאחד מ'אנשי המדע' הנחוצים להם. ולמי איכפת כאן, אם איצטלה זו הולמת אותו? נעשו בסיונות לתרגם את ספרו הגדול לעברית, וכבר לפני עשר שנים גיסה י. סלעי את כוחו בתרגום הפרק על הקבלה מתוך הספר, תרגום נאמן למקורו, במידה שהבין אותו (ולעתים תכופות לא הבין). ועתה זכינו לתרגום שלם שנועד כנראה לחוגים אדוקים, אבל יש בו גם כן עניין בשביל קהל-קוראים רחב יותר.

המקור הגרמני של הספר אינו מסודר יפה. מרקוס כתב ככל העולה על רוחו. מרובים מאוד בספר העמודים ואף פרקים שלמים שאין להם כל שייכות לגוף הנושא. דיגרסיות כאלה, בהינת מלתא אגב אורחא קמשמע לך, יש להן לפעמים חן מיוחד, אבל כשהן הפכו להיות שיטה של כתיבה אין נחת רוח מהם. הפצו של מרקוס לקשור קשר בין כל הדברים שהיו קרובים ללבו, בין שהם מן העניין בין שאינם מן העניין, העלה גם הרבה דברים טפלים. עשרות

עמודים הוקדשו לדרשות הר"ן, ספר של דרשות פילוסופיות מן המאה הי"ד שמרקוס מנסה להסביר את תוכנם, משלשל לתוכם דברי חסידות והתפלספות משלו, מאריך בהתלהבות ומפסיק לפתע פתאום כאילו האינטרס שלו שקע. המתרגם ניסה לשוות לספר פנים חדשות על-ידי הפרדת כל הפרקים האלה מגוף ההרצאה על השתלשלות החסידות מן הבעש"ט עד ימי המחלוקת הגדולה בין חסידי צנו וסדיגורה (1869—1870). הוא ייחד להם מקום ב'חלק שני' התופס כאן מאה וחמישים עמוד. בחלק זה אתה מוצא גם דברים ארוכים על ספרי קבלה ומחשבתם של בעלי הקבלה לאור פירושינו (האישיים מאוד מאוד!) של מרקוס. כל אותם הגילויים וההמצאות על מחברים של ספרי קבלה שמרקוס התפאר בהם כל כך, רוכזו בעיקר בחלק זה. אבל גם אחר ה'ניתוח' הזה נשאר הספר לא מאורגן, בלא מוקדם ומאוחר ומלא קפיצות מתוך האסוציאציות שעלו בשעת הכתיבה. מרקוס התעניין מאוד בחסידות גוסס קוצק השנואה עליו וספרו מכיל בפרשה זו ידיעות רבות שאינן בשום מקום אחר — אבל הפרק הנושא את השם קוצק אינו משתרע אלא על חמישה עמודים, וכל עיקר החומר מפוזר במקומות אחרים. יש לברך את המתרגם שהוסיף בסוף הספר מפתח המקל הרבה למצוא דברי הפץ.

תאמר איפוא: פעולה רצויה מאד שהחזירה לספרות העברית חיבור, שעל כל פנים הוא בחינת מקור נכבד לידיעות, אף כי איננו ספר מדעי. אבל כאן מתחילות הצרות. וצרות אלו מרובות הן.

המתרגם נטל רשות לעצמו, לפי דבריו בהקדמתו, "לרדף כמה ביטויים הריפים שיש בהם מושג פגיעה בכבודם של שרי התורה והחסידות וגם להשמיט מספר שורות מאותו טעם". הערה צנועה מבשרת רעות! ואכן נתברר לי אגב השוואת חלקים מן הנוסח העברי והמקור הגרמני שיש כאן השתקה וסילוף ממעמדם של אפולוגטיקה חפידית. והרי אין המתרגם נקרא ואינו מוסמך לדון על הערכותיו, שאם כן היה מן הצורך לכתוב את כל הספר מחדש מתחילה ועד סוף. הרבה מן החיוניות ומערך כתיבתו של מרקוס נמצא במוגו ובנכוונות להיות 'לוחם'. גניות דעותיו כשאין 'נוחות' לאידיליקה האורתודוכסית של היום גוטלת הרבה מערך התרגום. על דברי מרקוס על 'קלוב האתיאיסטים'

בטארנופול ישמחו בוודאי כל שלומי אמוני ישראל, אבל אסור להם לדעת מה באמת חשב מרקוס על ר' שמחה בונים מפשיסחא (המתרגם מסלף בעמ' 125 את המשפט עליו, אם לא נאמר לזכותו שלא הבין את המקור הגרמני), על ר' מנדיל מקוצק; או על ר' אייזיק מקומרנו. גניזת החומר הנמסר אצל מרקוס על הפירי קוצק הגיעה עד לאמסטרד. כל פעם הסרות פוסקאות שלומות, ולא רק הערכות בלמד ולא סיפורים ומועשים שהיו יכול להיות שכל המסופר בספר זה טעון ביקורת בכל פרט ופרט — לי ודאי שהדבר כך — אבל המתרגם לא היסס כלל להעתיק ולתרגם בלי כל הערה את סיפורי הנסים המופלאים ביותר וביניהם סיפורים שכזבם מוכח מתוכם. רק שמועות שאינן רצויות, מפני שהן 'פוגעות', זכו לגניזה. כל מי שירצה להשתמש בחיבורו של מרקוס כמקור לידיעת החסידות יהיה עליו, איפוא, לפנות גם להבא אל הספר הגרמני (שהוא עתה יקר מציאות מאוד).

לעומת השמטת חומר וגניזת דעות בלתי-רצויות, זכינו בהוצאה העברית לתוספת של תמונות ופקסימיליות, מהן אמיתיות ומהן מזוייפות. לא צוינו המקורות שמהם נלקחו הדברים. לא הסרה כאן גם 'תמונה' של ר' ישראל בעל שם בכבודו ועצמו, ומה איכפת לו למר"ל שזה עשרות בשנים הוכיחו שאין זו כלל תמונת הבעל שם ממעזיבו (שאינו לנו כל תמונה ממנו), אלא תמונת הבעל שם מלונדון, ד"ר שמואל חיים פאלק! מזמן שאברהם כהנא נכשל בטעות זו, חזרו ותיקנו אותה, אבל הטעות לעולם חוזרת. וכן מזוייפת היא הפקסימילה של אגרת הבעש"ט אל ר' יעקב יוסף מפולנאה (עמ' 50). האגרת עצמה ידועה ונדפסה לפני מאה וארבעים שנה, אבל ה'אוטוגראף' יצא מבית-התרושת הידוע של מזוייפי תעודות חסידיות למאות לפני ארבעים שנה באוקריינה.

צרה נוספת היא עניין תיקוני הטעויות של מרקוס על-ידי הערות המתרגם וזוהי מכשלה כבדה. כפי שאמרתי למעלה, מלא ספר זה טעויות ושגיאות, גדולות וקטנות, מפה אל פה. כל מי שבודק אחרי דבריו, יווכח שלא דייק על תאריכים ולא על ציטאטים ולא על סתם אינפורמציה, ולא כל שכן שאין לסמוך על ידיעות מעולם הקדמוניות וההיסטוריה. זוהי ממש עבודת סיספוס, ואפשר להבין לרוחו של כל מי שיתייאש מעבודה זו שאינה שקולה במעט מן המעט

כנגד התועלת שבספרו של מרקוס בכלל. אפשר היה, איפוא, לתרגם את הספר כמות שהוא, או לבסות בשיטה ובעמל עצום, לתקן אותו בהערות. המתרגם לא עשה כן. במקצת מקומות הוסיף למטה הערות הנוגעות לתאריכים של חיי הצדיקים או יחסי משפחתם, ולרוב בעניינים של מה בכך. ודווקא עובדה זו מתעה את הקורא: מכיוון שכל התיקונים נוגעים רק לגקודות שהשיבוטון מועטת, יתשוב שבדקו חכמים ומצאו שכל השאר 'בסדר'! ולא היא! המתרגם לא טרח כלל, לבדוק את המון הציטאטות המשובשים של מרקוס, שזכרנו וזאת דמיונו העו הפשילוחו לא אחת ולא שתיים. אבל בכל אלו לא תמצא הערה.

אני מודה שלעתים מלאכת בדיקה כזו קשה מאוד וצריכה זמן ועיון מרובה (ובעונותי הרבים נתנסיתי בזה כאשר החילותי לפקפק באמינות חידושיי של מרקוס ויצאתי לבדוק אחריו ונדהמתי מפוזרותו ומחוסר האחריות שבהקירותיו בשדה תולדות ספרות הקבלה), ולא אבוא לקטרג על המתרגם בנידון זה. אבל במקומות רבים מספיק היה לפתוח את הספר שמרקוס עצמו מנסט, כדי להיווכח שכל דבריו בדויים ושום דבר ממה שהביא אינו כתוב שם, או ששינה לגמרי את כוונת הכתוב והכניס בו פונוות משלו שלא עלו על לב הכותב מעולם. למה לא פתח המתרגם את הקדמת ספר 'דברת שלמה' (שהובאה בעמ' 370) כדי להביא את הדברים בלשון המקור במקום לחזור ולתרגמם מגרמנית? שהרי אילו היה פותח את הספר, היה מוצא שלא היו דברים מעולם והכל בדוי! ולצטרי רבו בן רפו סילופי ציטאטות והמצאות כאלה מאן, ואף אחת מהן לא תוקנה ולא זכתה להערות המתרגם. ויש לחוש שעוד מעט יתחילו להופיע בספרות המדע האורתודוקסי לשונות כאלה על סמך ספרו של מרקוס שיוחפך למקור השראה לדברי הכל חדשים, כשם שחידושי 'הגניזה' החרסוניית המפורסמת מתוצרת הוייפנים ממחנה החסידים מלפני ארבעים שנה הפכה מקור לא אכזב לכמה ספרים שנתחברו בשנים האחרונות על 'תולדות' החסידות (כגון ספרו של מאיר שצ'רנסקי 'תולדות החסידות' הנכתב בהשראת זיפים אלו). ומי יוכל לבוא בטרוניא עליהם והכל גתפרסם בהתמים, מיסודם של חסידי לובאוויטש? יש שאנחנו טועים ומתארים לעצמנו את התקדמותה של ההיסטוריוגראפיה כההליך טבעי שאין למונעו, ואין בעצם כל חשש לפסיעות אחורנית. אבל האמת

היא שיש מגמות חזקות בדור האחרון להחזיר את גלגל ההיסטוריוגרפיה אחורנית (לא תמיד במחיר יופים דווקא! הרבה הסגטימנטאליות עושה...), הנזכר העברי המכונה והמחוקן שאנו רגילים בו איננו אלא תולדה בשרשרת הנסיגות האלה, שמצאו להם לאחרונה ביטוי למופת בדרישה, שדווקא לחסידים עצמם, „השרויים בפנים המחנה... והחיים בסביבה חסידית ונתירין להם שביילי החסידות... להם יאה לטפל בחקר החסידות, ויש להצטער שנטפלו [כך: נטפלו! גש.]. למקצוע זה גם אנשים מן החוץ". ודברי קנטורין אלו נדפסו בבמה חשובה כמו 'בצרון', הכל „על יסוד חופש הוויכוח"! מהו פרצופו של מחקר חסידי על ידי החסידים הבקיאים בטפרותם — כל עיון קל בספרות זו המציפה את השוק בשנים האחרונות יוכל להעמידנו עליו. כולנו שמחים ללמוד מפני אנשים העומדים בפנים המחנה, אבל אלינא יסלפו לנו את המקורות. ואם ספרו של מרקוס בבחינת 'מקור' הוא, כפי שאמרתי, או שיתנוחו לנו כמות שהוא, או שבידקוהו בשבע בדיקות, כמו שראוי לספרי מקור. בתרגום שלפנינו לא נעשה לא זה ולא זה. ל'תיקונים' אין ערך, אבל לסילופים מתוך כוונה אפולוגיטית ואידילית משקל רב.

התמוה הוא שקאותו של המתרגם אינה מוגבלת כלל לתחום החסידות. למשל: מרקוס הביע דעה חריפה וברורה מאד על ישיבות ליטא ואונגריה, ונתן טעם מפורש למה התנגדו גדולי החסידים למוסד זה ולכל המסתעף ממנו. דבריו, בין שנסכים להם ובין שלא נסכים, אינם פוגעים בכבוד שום אדם מ"ר, וכו', צריך להשוות את המקור הגרמני (בע' 193) עם התרגום העברי (בעמ' 152—153) כדי להבין מה משמעותה של 'צנזורה'! דעתו של מרקוס על הישיבות איננה פופלארית היום, ועל כן יש לגנוז את עיקריה ולסלף את גיסוהה על-ידי טשטוש. נשארה שאלת התרגום כשהוא לעצמו. כאן עמד המתרגם בפני שלוש בעיות קשות. האחת היא דרך כתיבתו של מרקוס שלעיתים קרובות למדי מחשבתו אינה ברורה כלל, כפינו כשהוא נמסר לשיטתו מעמקי התפלספותו והשוואותיו של ענייני קבלה עם מושגים שרירותיים בשפתו במדעי הכוונה, הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה. יש באן לשון מדברת גבוהה גבוהה, אבל לבחינת 'שפתו ברור מללו' לא הגיע. הקורא תוהה גם בפני המקור הגרמני — מחפש

משמעות הדברים בניתוח תחביר המשפטים המסובכים והמסתבכים, ולפעמים גם יתיאש. במשפטים המרובים ממין זה נכשלו לרוב מאמצי המתרגם והם בלתי מובנים מעברית כשם שהיו בלתי מובנים בגרמנית, ואין להאשים אותו בזה. אבל מצאתי משפטים רבים בכל פרקי הספר שלא היתה כל סיבה להתרשל בתרגומם, ולא היה צריך אלא לקרוא בדיוק ולהשגיח על שיעור המשפט הגרמני. עתה גתרבו כאן סילופי המשפטים. למשל: מארקוס אמר (במקור הגרמני עמ' 362) על הסידות הב"ד המאוחרת של זמנו (שאין לו חיבה יתירה אליה) כי החזיקה מעמד „שעה שהשיטות המקיבלות [לחב"ד בפילוסופיה של האומות], פיכטה היגל ושלינג כלו בריק, ובהגותו של הרטמן התנדפה הפילוסופיה כליל ודומה היום לזונה גשבתה". זהו משפט אוילי, כפי שרבו משפטים כאלה אצל מרקוס, אבל משפט ברור ומובן. אבל המתרגם תרגם „...בעוד שהפילוסופים כגון פיכטה, הגל ושלינג כלו בריק ונדפו כעשן בהגותו של הרטמן ודומות היום לזונה בלה". אי-ההפנות המרובות מסוג זה, שנמצאו באן, מטילות צל על התרגום. וגרוע מזה: בסוף הספר הגרמני באה רשימה ארוכה של תיקוני שגיאות-דפוס, ומהן איומות. המתרגם לא התחשב כל פעם ברשימה זו, וכך נולדו מפלצות של משפטים. (דוגמה קשה לכך בעמ' 257 במקור ותרגומו בעמ' 404). ואם שגיאות הדפוס שמרקוס עצמו תיקן, לא תוקנו בגוסס העברי, מה צפוי לנו משגיאות-דפוס בולטות ומפריעות שנשארו ללא תיקון? בעמ' 245 למשל, מדבר מרקוס, לגבי תחלת המאה הט"ו, על der bevorstehende oströmischen במקום österreichischen המתרגם לא הבין את המשפט, תמה אוילי, כיצד זה ידבר מרקוס על סופה הקרוב של מלכות שהחזיקה מעמד עוד כארבע מאות שנה, והחליט לתרגם: „השפל בממלכת אוסטריה" (עמ' 391). לדאבוני רבו כאן סילופים ואי-הבנות כאלו, ובפרט בכל הנוגע לטרמינולוגיה היסטורית ופילוסופית, ומה גם כשהדיון מגיע להסברותיו 'המודרניות' של מרקוס בשדה תורת הח"ן. מי יבין משפט כמו זה על — „נפש הדומם המוכחה אצל ר' חיים ויטל בתהליך ההתגבשות בהשמל"! (עמ' 378 בעברית). אילו היה המתרגם בודק אחרי משפט המקור ופותח את ספרי הרח"ו, היה מוצא הישגהר, שכמובן אין כל זכר

לחשמל אצל ר' חיים ויטל ואין כאן אלא אחת מהמבצאותיו המודרניסטיות של מרכוס, ועל כל פנים היה מברר לעצמו את כוונת המשפט הגרמני שפירושו ש„גפש הדומם שהוא בחינת כוח החשמל אצל רח“ו, רומזת על התנועה באבני אלגביש“.

הבעיה השנייה שנתעוררה בתרגומו של ספר זה, כרוכה במה שהבאתי זה עתה: מה לעשות ברמיזות הבלתי ספורות לספרים שמרקוס מביא בשמם דברים נפלאים ומופלאים, אך לרוב בלי להביא את לשונם? ומה לעשות כשהוא מביא אותם בתרגום, אבל התרגום הוא דמיוני כפול או ברזני? בדרך כלל נהג המחבר לחפש אחרי דברי רח“ל והביא אותם כלשונם (אף-על-פי שעל-ידי כך געלם הגוון המיוחד והמודרני שמרקוס הכניס על-ידי תרגום כיד הדרש הטובה עליו), וכן ראיתיו נוהג יפה לגבי לשונות רש“י וספרי מוסר אחדים שבתרגומם החזיר עטרה ליושנה. אבל במקרים מרובים מאוד לא נהג כך ותירגם דברי קבלה וחסידות לעברית בלי לפתוח את המקור העברי שממנו תורגמו, ויצאו בריות לשוניות משיגות, ולעתים גם רחוקות מכוונת המקור. כמה יפים וחריפים וציוריים לשונות 'ספר הקנה' על טעמי המצוות שמרקוס הקדיש לו פרק שלם ומעניין מאוד (אך בגוי על תוהו). וכאן הקל מרקוס, שלא כדרכו, על הקורא הגרמני ורשם את מקור הליקוטים שהביא מהספר, על פי עמודי הוצאת קראקא תרג"ד. אבל המתרגם לא פתח את 'ספר הקנה' המקורי ושם בפי המקור את הפאראפראזות של מרקוס בין מרכאות, כאילו זוהי לשון הספר עצמו (והכל בלי הערה והסברה)!

ועוד קושי שלישי: מרקוס שהיה בעל ידיעות מרובות בכל מיני תחומים אהב לזרוק רמזים. אם כי יכול היה להאריך מאוד במקום אחד, קיצר מאוד במקום אחר; וכדי להבין את ספרו, היה בעצם צורך בפירוש ארוך המיוסד על בקיאות, שבסופו של דבר מתברר לקורא שלא כדאי לרכוש אותה. תרגום עברי — הריהו במובן זה פעולה שאינה רחוקה מפירוש, ואם לא תרגמו ספר זה לפני כן — אולי קושי זה גרם לכך. ועד כמה הקושי עצום, הרי עצם התרגום שלפנינו יוכיח. המתרגם לא עשה נסיון לרדת לסוף לשון הרמזים המרובים של הספר, ואין לו גם הידיעות במדעי היהדות להבין ולפרש כראוי

את ציוני המקור המרושלים אצל מרקוס. אם מרקוס כותב לוצאטו ומתכוון לספר ידוע של שד"ל, המתרגם כותב בלי בדיקה רמח"ל. מי יוכל לדעת, ש'זקן המקובלים' הוא האר"י? וכשמרקוס מביא רמזים, שכדי לפענח אותם צריך לפתוח את ספר 'עמק המלך', מעדיף המתרגם להשמיט את המשפט. יש להצטער שהמתרגם לא השתמש בפירושו העברי של מרקוס על התורה 'קסת הסופר' (קראקא תרע"ב), המפיץ יתר אור על דרך שימושו במקורות.

אני מסכם: אין ספק שלתרגם את מרקוס — קשה מאוד, ואין ספק שהמתרגם השקיע עבודה רבה במאמץ זה, ויש פרקים בהם הצליח פחות או יותר, ויש פרקים שיצא בשן ועין. אבל קריאת הפרקים העמוקים של הספר עשויה לבלבל את הדעת עוד יותר מן המקור הרגמני. חוסר כל ביקורת מנגד חזיתיו הספרותיות הרבות של מרקוס משאירה את הקורא פשוט תלוי על בלימה ומובן לייחס השיבות לכל מיני 'כפרות כרס' שאין מן הראוי לדון בהם מתוך כובד-ראש. העיבוד האפולוגיטי, הריכוכים, הסילופים והגניזות אינן גורמות נחת רוח. בסופו של דבר ספק רב הוא, אם יש כאן תוספת לספרות העברית שברכה בה, ואם הבלבול שתגרום בכמה מוחות, לא יעלה בהרבה על התועלת האינפורמטיבית של 'מקור ראשוני'. ספר מדעי המקדם את מחקר החסידות — לא יכולנו לקבל, כי לא נוצר לכך מעיקרו. תעודה אנושית גכבדה ויקרה בגילוי לבה ובלהט המיוחד שבה — יכולנו לקבל, ולא קיבלנו.

